

ΒΙΟΓΡΑΦΙΑ
ΤΟΥ
ΕΘΝΙΚΟΥ ΠΟΙΗΤΟΥ
ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΒΑΛΛΑΩΡΙΤΟΥ

ΥΠΟ
ΙΩΑΝΝΟΥ Ν. ΣΤΑΜΑΤΕΛΟΥ

Σχολάρχου

ΕΝ ΖΑΚΥΝΘΩ:
ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ Ο ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΣΕΡΓΙΟΥ Χ. ΡΑΦΤΑΝΗ

1879

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

ΒΙΟΓΡΑΦΙΑ
ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΠΟΙΗΤΟΥ
ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΒΑΛΑΩΡΙΤΟΥ

Ο βίος τῶν ἐπιφανῶν ἀνδρῶν εἶναι ἀναμφιβόλως ἐν τῶν πολυτιμότερων καὶ εὐγενεστέρων τῆς ἀνθρωπότητος κληροδοτημάτων, δι' οὗ, ὡς διὰ φωτεινῆς νεφέλης, ποδηγετοῦνται τὰ ἔθνη εἰς τὸν προορισμὸν των, καὶ ὡς διὰ μυστικῆς κλίμακος ἀνυψοῦνται εἰς τὸ μεγαλεῖον των. Ἡ Ἑλλάς πλέον ἢ ἄλλη γυνία γῆς, διὰ τε τὴν μικρότητα τῆς χώρας, καὶ τὸ νεαρὸν τῆς ἡλικίας, ἔχει σήμερον χρεῖαν τοιαύτης εὐνοϊκῆς τύχης. Δια- τοῦτο καὶ ἡμεῖς, ἐπιχειρήσαντες τὴν σύνταξιν τῆς ἀνά χειρὸς Βιογραφίας, φρονούμεν ὅτι ἐκτελοῦμεν καθήκον ἐκ τῶν μάλ- λον ἱερῶν, ἀποτίνοντες οὕτω φόρον εὐγνωμοσύνης εἰς ἓνα τῶν εὐκλεεστέρων ἀνδρῶν τῆς πατρίδος, καὶ μεταδίδοντες τοῖς ἐπι- γιγνωμένοις ὑπόδειγμα βίου ἀξιωμαμένου.

§ Α'.

Ἡ κοίτη, ἐξ ἧς τὸ πρῶτον ἀνεφάνη ἡ οἰκογένεια τῶν ἐν Λευκάδι Βαλαωριτῶν, εἶναι ἡ ἐπὶ τῆς γείτονος Ἡπείρου κώμη Βαλαώρα, ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ Λούρου, ὀλίγας ὥρας τῆς Ἀρ- τῆς ἀπέχουσα. Καίτοι δείκνυται αὕτη σήμερον πενηχρά καὶ κατερειπωμένη, ὀλγίστας ἀριθμοῦσα καλύβας, οὐχ ἥτιον ὅμως ἐν προγενεστοῖς χρόνοις ἀνέδειξεν ἄνδρας, διακριθέντας ἐπὶ ἐλευθεροφροσύνη καὶ ἡρωϊσμῷ. Ὅταν περὶ τὰ τέλη τῆς 12.^{ης} αἰ. π. κ.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΥΛΗ, ἀνάστατος γενομένη, ἐμά-
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΑΛΕΞΟΥΡΙΟΥ

χετο ἐπὶ ὅλην τριακονταετίαν (ἀπὸ 1684—1715) ὑπὲρ τῆς ἀνακτήσεως τῆς ἐθνικῆς αὐτονομίας, τότε ἐπὶ τῶν ὁρέων τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος, μετὰ καὶ ἄλλων γενναίων ὁπλαρχηγῶν, ἐξηγέρθησαν ἀτρόμητοι οἱ ἄρματοι Χρῆστος Βαλαωρίτης, καὶ ὁ μονογενὴς αὐτοῦ υἱὸς Μόσχος, γενεάρχαι τοῦ ποιητοῦ μας. Οὗτοι, ἀφοῦ ἐπὶ τινα χρόνον ἐτήρησαν διὰ τῶν ὅπλων τὸ ἄρματολίκιον τῆς Ἠπείρου καὶ τοῦ Βάλτου, ἔλαβον παρὰ τῆς Ἑνετικῆς κυβερνήσεως εἰς ἀμοιβὴν τῶν ἀγωνίων των, καὶ τῆς καταστραφείσης περιουσίας των ἐκτεταμένης γαίας ἐπὶ τῆς γείτονος Λευκάδος, ἔνθα καὶ μεταβάντες ἀπεκατεστάθησαν πανοικαί. Ἀμα δὲ τῇ μετοικεσίᾳ των ἤξιώθησαν καὶ τοῦ προνομίου τῶν εὐπατριδῶν, καταλεχθέντες εἰς τὸ χρυσοῦν καλούμενον Βιβλίον τῆς Λευκάδος (Libro d' oro) τῇ 26 Μαΐου 1702, ὡς προκύπτει ἐκ τινος αὐτοῦ ἀντιγράφου, τηρουμένου εἰς χεῖρας τοῦ συμπολίτου μας Δημ. Θεριανοῦ (1). Ὁ οἰκογενειακὸς τῶν Βαλαωριτῶν τάφος, δεικνύται εἰς τὸν ἐν Λευκάδι ναὸν τοῦ Σωτῆρος, φέρων ἐπιγραφὴν, ἀνατεθεῖσαν τὸ 1834 παρὰ τῶν ἐπιγονομένων ἀδελφῶν Ἀθανασίου, Εὐσταθίου καὶ Ἰωάννου. Ἐχει δὲ οὕτως

ΜΟΣΧΟΣ ΒΑΛΑΩΡΙΤΗΣ
ΥΙΟΣ ΤΟΥ ΟΠΛΑΡΧΗΓΟΥ ΧΡΗΣΤΟΥ
ΕΚ ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ ΤΗΣ ΒΑΛΑΩΡΑΣ
ΕΠΙ ΤΩ: ΑΜΒΡΑΚΙΚΩ: ΚΟΛΠΩ: ΚΕΙΜΕΝΗΣ
ΕΠΙ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ ΤΩΝ ΕΝΕΤΩΝ ΕΚΑΤΟΝΤΑΡΧΟΣ
ΟΓΔΩΗΚΟΝΤΑ ΚΑΙ ΕΝΟΣ ΕΤΩΝ ΑΠΟΒΙΩΣΑΣ ΤΩ: 1737
ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΥΙΟΣ ΤΟΥ ΜΟΣΧΟΥ
ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΥΙΟΣ ΤΟΥ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ

κ. τ. λ.

Αἱ γενναῖαι τοῦ Μόσχου πολεμικαὶ ὑπηρεσίαι, ἀπολέσαντος

(1) Τὸ Βιβλίον τοῦτο φέρει τὴν ἐπιγραφὴν—«Privilegi

καὶ τὸν ἀριστερὸν βραχίονα κατὰ τὴν Καβοράκι μάχην, ἐπιβεβαιούνται ὑπὸ ἐπιστήμων Δουκικῶν διαταγμάτων, δημοσιευθέντων ἐν ταῖς σημειώσεσι τοῦ Διάκου (1). Ὁ Μόσχος ἀπέκτησε δύο υἱούς, Γεώργιον καὶ Ἀναστάσιον, ἐξ ὧν ὁ μὲν πρῶτος, ἐφάμιλλος τοῦ πατρὸς, διεκρίθη ἐπὶ ἀνδραγαθήμασι, γενναίως ἀγωνισάμενος κατὰ τε τὴν ἐκπόρθησιν τῆς Βονίτσας, καὶ τὴν αἱματηρὰν πρὸς τοὺς Τούρκους ναυμαχίαν ἐν τῷ Κερκυραϊκῷ πορθημῷ, τῇ 8 Ἰουλίου 1719, ὡς μαρτυροῦσιν ἕτερα ἐπίσημα ἔγγραφα, καταχωρηθέντα καὶ ταῦτα ἐν τῷ Διάκῳ (2). Ὁ δὲ Ἀναστάσιος κατέλιπεν υἱὸν Χαράλαμπον, ἐξ οὗ ἐγεννήθησαν οἱ ρηθέντες Ἀθανάσιος, Εὐστάθιος, καὶ ὁ τοῦ ποιητοῦ μας πατήρ Ἰωάννης, ἀνὴρ διακεκριμένος ἐπὶ πολιτικῇ συναίσει, καὶ τὰ πρῶτα ἐν Λευκάδι φέρων. Οὗτος ἐπὶ Ἀγγλικῆς προστασίας πολλάνκις ὑπὸ τῶν συμπολιτῶν του ἐξελέχθη ἀντιπρόσωπος ἐν τῇ Ἰονίῳ Βουλῇ, καθὼς καὶ πολλάνκις ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως ἀνυψῶν εἰς τὴν ὑπάτην τοῦ Γερουσιαστοῦ ἔδραν, ὑπηρετήσας πάντοτε τὴν πατρίδα μετὰ ζήλου καὶ αὐταπαρνήσεως. Ἀπέθανε δὲ τὸν Μάρτιον τοῦ 1856.—Τοιαύτη ἐν ὀλίγοις εἶναι ἡ γενεαλογικὴ σειρὰ τοῦ ἀνδρὸς, οὗ τὴν βιογραφίαν προεθέμεθα νὰ συντάξωμεν.

§ Β'.

Ὁ Ἀριστοτέλης (ὁ καὶ Μόσχος καλούμενος εἰς μνήμην τοῦ περιφανοῦς προγόνου του) ἐγεννήθη ἐν Λευκάδι τὴν 2 Αὐγούστου 1824. Δεξιὰς τυχὼν φύσεως, καὶ μικρὸθεν πρὸς τὰ

della clarissima Comunità di S^a Maura, instituita dal serenissimo Francesco Morosini, Capitan Generale della Repubblica Veneta l' anno 1684, li 23 Febbrajo, ed approvata dal Veneto Senato.»

(1) σ. 168. Ἐκδ. Ἀθην. 1867.

(2) σ. 171.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

γράμματα ρέπων, δὲν ἐβράδυνε νὰ διακύσῃ τὰς πρώτας αὐτοῦ σπουδὰς εἰς τὸ ἐν Λευκάδι δευτερεῦον Σχολεῖον, καὶ νὰ μεταβῇ νεαρός ἐτι εἰς τὴν ἐν Κερκύρα Ἀκαδημίαν. Ἐκεῖθεν, τυχὼν τοῦ Ἀπολυτηρίου, ἀπῆλθεν εἰς Ἑλβετίαν, καὶ φοιτήσας εἰς τὸ ἐν Γενεύῃ Κολέγιον, ἠξιώθη τοῦ πτυχίου προλύτου ἐν ὠραίοις γράμμασι (bachellier en belles—lettres), καὶ τοῦ ἐτέρου ἐν ἐπιστήμῃς (bachellier en sciences). Ἀκολουθῶν μεταβάς εἰς Παρίσιους, καὶ ὑποστὰς τὰς νενομισμένας ἐξετάσεις, ἐνεγράφη φοιτητὴς εἰς τὴν Σχολὴν τοῦ δικαίου· ἠναγκάσθη ὁμῶς λόγῳ ὑγείας νὰ διακύψῃ πρὸς καιρὸν τὰς σπουδὰς του καὶ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Λευκάδα. Κατὰ δὲ τὸ 1846, ἀπῆλθεν εἰς Πίσσαν τῆς Τσούκας, καὶ φοιτήσας ἐπὶ τριετίαν εἰς τὸ ἐκεῖ Πανεπιστήμιον, προσηγορεύθη διὰ διπλώματος νομοδικάτωρ, ἄγων τὴν ἡλικίαν ἐτῶν εἰκοσιπέντε.

Αἱ τοιαῦται ὁμῶς περὶ τὰ νομικὰ σπουδαὶ οὐδ' ὅλως συνεβιάζοντο πρὸς τὰς ἐλευθερίους κλίσεις, καὶ τὸν εὐφάνταστον νοῦν τοῦ Ἀριστοτέλους, ὅστις διατοῦτο καὶ δὲν ἤργησε νὰ τὰς ἐγκαταλείψῃ. Ἡ ὀργῶσα φαντασία του, καὶ τὰ φλέγοντα τὴν ψυχὴν πατριωτικὰ αἰσθήματα δὲν τῷ ἐπέτρεπον νὰ καταβῇ εἰς τὰ χθαμαλὰ ἐκεῖνα πεδία, εἰς ἃ συνήθως ἔρπει ἢ ἄλλως ὑψηλὴ τῆς Θέμιδος ἐπιστήμη. Ὁ Ἀριστοτέλης ἦτο ποιητής, καὶ ποιητὴς οὐχὶ ἐκ διδασκαλίας, ἀλλ' ἐκ κοιλίας μητρὸς· ὁ δαιμόνιος αὐτοῦ νοῦς, ἐμφορούμενος πάντοτε ἀπὸ τὰς εὐκλείς δάφνας τοῦ ἔθνικου παρελθόντος, ἀπὸ τὰς γλυκείας αὔρας τοῦ ἐνεστώτος, ἀπὸ τὰ χρυσόπτερα ὄνειρα τοῦ μέλλοντος, ἐφαίνετο ἔσαι ἀνάρπαστος εἰς κόσμον ὅλως ἰδανικόν, ἐνθα ἡ καρδιά του ἐσκίρτα παράφορος, καὶ ἐμεθύσκετο ἀπὸ οὐράνιου ἀγαλλίασιν· ὁ Ἀριστοτέλης ἐγεννήθη ἀναμφιβόλως ποιητής. Ἀλλὰ πρὶν ἐξετάσωμεν τὸν ἄνδρα ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην, ἥτις καὶ ἰδιαζόντως χαρακτηρίζει αὐτὸν, κρίνομεν εὐλογον νὰ ρίψωμεν πρῶτον βλέμμα ἐπὶ τοῦ κοινωνικοῦ καὶ πολιτικοῦ αὐτοῦ βίου.

Μετὰ τὰς ἐν Εὐρώπῃ σπουδὰς του ὁ Ἀριστοτέλης ἀποκατασταθεὶς (τὸ 1850) εἰς τὴν μικρὰν μὲν, ἀλλὰ προσφιλεῖ αὐτῷ γῆν τῆς γεννήσεώς του, δὲν ἐβράδυνε νὰ συνάψῃ γάμον (τὸ 1852) μετὰ τῆς εὐγενεστάτης δεσποσύνης Ἐλοΐσίας, νεάνιδος ὑψηλῆς ἀνατροφῆς, καὶ θυγατρὸς μονογενοῦς τοῦ ἐν Βενετίᾳ Αἰμιλίου Τυπαλδου, ἀνδρὸς διακεκριμένου ἐν τῷ φιλογικῷ κόσμῳ Ἰταλίας τε καὶ Ἑλλάδος. Ἐν τοῖς κόλποις τῆς περιφανοῦς αὐτοῦ καὶ πλουσίας οἰκογενείας ἐντρυφῶν, ἐπεδίδετο ἀποκλειστικῶς εἰς τὰς φίλας αὐτῷ καλλιλογικὰς μελέτας, καὶ προπάντων εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ νεαροῦ ἔθνους μας, ἐξ ἧς καὶ ἠρύσατο τὴν ὕλην τῆς πολυτίμου ποιήσεώς του. Ἀναλογιζόμενος δὲ, ὅτι πρὸς οὐν ἐδίωκεν ὑψηλὸν σκοπὸν, μεγάλως συνετέλει ἡ ἐμβρυζῆς μελέτη τῆς δημοτικῆς γλώσσης, ἣν μετὰ πολλῆς θλίψεως ἔδωκε παρὰ τῶν λογίων μας περιφρονουμένην, αὐτὸς δὲ τούναντίον ἐδεῶρει ὡς τὴν πλαστικωτάτην καὶ ποιητικωτάτην, ὡς τὸ μόνον προσφυὲς ἐνδυμα τῆς ἐθνικῆς μας ποιήσεως, ὡς τὸν ἀπόρρητον κρίκον, τὸν συνδέοντα τὰς διαφόρους φάσεις τῆς ἡμετέρας φυλῆς (1).—ἀναλογιζόμενος, λέγω, τὴν σπουδαιότητα τῆς τοιαύτης μελέτης, δὲν ὀλιγόρησε τοῦ νὰ μεταρρυθμίσῃ τὰς κοινωνικὰς αὐτοῦ ἑξεις οὕτω πως παραδέξας, ὥστε νὰ χαίρῃ συνδιατρέβων καὶ συνδιαλεγόμενος μετὰ ἀνθρώπων τῆς ἐσχάτης τάξεως τοῦ λαοῦ. Τώρα μὲν ἐξήρχετο εἰς τοὺς ἀγροὺς μετὰ τῶν γεωργῶν, ἵνα μαυθαίνῃ τὰ συστατικὰ τοῦ ἀρότρου των, τώρα δὲ περιεφέρετο εἰς τοὺς αἰγιαλοὺς μετὰ τῶν αἰλιῶν, ἵνα ἀκούῃ τὰ ὄνόματα τῶν ἐργαλείων των, τώρα δὲ εἰς ἡμέραν εἰς τὰς καλύβας τῶν ποιμένων, ἵνα διδάσκῃται φράσεις καὶ ἔθιμα τοῦ ἀπλοϊκοῦ βίου των. Πολλάκις καὶ ἐγὼ νῦν τύχησα νὰ εὕρω αὐτὸν ἐν τῷ γραφείῳ του φιλοφρόνως ὑποδέχόμενον, καὶ μετὰ θρησκευτικῆς πρᾶσοχῆς ἀκροώμενον ταπει-

νάς γράφας, διηγουμένας μυθάρια, ἢ ψαλλούσας νεκρικοὺς θρή-
νους. Τὸν δημοτικώτατον τοῦτον βίον, ὃν περιπαθῶς ὁ Ἀρι-
στοτέλης ἡσπάζετο, καὶ ὃν μέχρι τέλους ζωῆς ἀμετάτρεπτον ἐτή-
ρησε, μαρτυρεῖ καὶ αὐτὸς οὗτος ἐν τοῖς Προλεγόμενοις τοῦ Διά-
κου του—»Τὸ κατ' ἐμὲ (λέγει) θέλω προσπαθῆσαι, ὅσον αἱ δι-
»νάμεις μοι τὸ ἐπιτρέπουσιν, εἴτε εἰσερχόμενος εἰς τὴν καλύβην
»τοῦ ποιμένος, εἴτε διατρέχων τὰ ὄρη καὶ τὰς θαλάσσας, εἴτε
»παρευρισκόμενος ὅπου ὅποτε ἡ χαρὰ ἢ ὁ πόνος ἐκδιάζει τὴν
»ἐκδιήλωσιν τῶν αἰσθημάτων, νὰ συλλέγω, καὶ βαθμυθῶν νὰ δι-
»καινίζω τὰ πολύτιμα κειμήλια τῆς δημοτικῆς γλώσσης, πεποι-
»θὼς ὅτι ἐν αὐτῇ λαυθάνει ὕλη εἰς γλωσσολογικὰς μελέτας, καὶ
»αὐτὸς ὁ ἀπόρρητος σύνδεσμος, ὁ δεικνύων τὴν γνησιότητα τῆς
»καταγωγῆς, ὁ μαρτυρῶν ὅτι ὁ πέλεκυς τῆς ξινοκρατείας οὐδέ-
»ποτε ἐπέτυχεν νὰ καταστρέψῃ τὴν ἐνότητα τῆς ἡμετέρας φυ-
»λῆς» (1).

Ἄλλ' ἡ μεγάλη αὕτη περὶ τὴν γλῶσσαν ἀφοσίωσίς του, καὶ
αἱ οὕτως εἰπεῖν ἰδιότροποι ἔξεις του, ὅσον καὶ ἂν κατεκράτου
αὐτὸν μετέωρον εἰς κόσμον ἰδανικόν, δὲν τὸν παρεκκλῶνον ὁμῶς
τοῦ νὰ ἐπιβλέπῃ καὶ εἰς ἃ ὤφειλε καθήκοντα ἐν τῷ πρακτικῷ
βίῳ, ἐπιβαλλόμενα αὐτῷ ὑπὸ τε τῆς σπουδαίας κοινωνικῆς θέ-
σεώς του, καὶ τῶν πολυειδῶν πρὸς τοὺς ἔξω ὁμογενεῖς καὶ ἄλ-
λογενεῖς σχέσεών του. Καὶ ἀληθῶς οὐδεὶς τοῦ Ἀριστοτέλους ὑ-
πῆρχε προθυμότερος καὶ δραστηριώτερος ὅταν μάλιστα προέ-
κειτο περὶ εὐεργεσίας φίλου ἢ συμπολίτου, ἢ περὶ συμφέρου
τοῦ πατρίδος ἢ ἔθνους. Ταχύτατος πάντοτε εἰς τὴν ἐπιτελεσιν
τοῦ ἀγαθοῦ, βραδυτάτος εἰς τὰ χαμερπῆ πάθη τῆς ἐκδικήσεως,
ἀτάραχος εἰς τὰ θειὰ βέλη τοῦ φθίνου, ἀνεξίκακος εἰς τοὺς
πταίστας του, συνδιαλλακτικώτατος πρὸς τοὺς ἐχθρούς του, δὲν
ἐβράδυνεν νὰ προσελκύσῃ τὴν γενικὴν τοῦ τόπου ὑπόληψιν καὶ
ἀγάπην, ἣν θαυμασιῶς ἐπηξάνον τὰ παρὰ τῆς φύσεως ἄλλα

αὐτῷ ἐπιδαφινεθέντα πλεονεκτήματα. Τὸ ἱπποτικὸν τῆς παρ-
ρησίας του, τὸ φαίδρον τοῦ προσώπου του κατεργότευον καὶ αὐ-
τὰς τὰς ἡλιθιώτερας καρδίας. Ἡ πατρίς πεπειθῆτα εἰς εἰλικρί-
νειαν, καὶ τὰ σπῆνια τοῦ ἀνδρὸς προτερήματα, οὐδαμῶς ἄλ-
λοθι κατέφυγεν ἐν δειναῖς ἀνάγκαις, εἰμὴ εἰς τὴν ἀρωγὴν αὐ-
τοῦ καὶ προστασίαν, βεβαία οὖσα, ὅτι οὐδέποτε θέλει διαφευ-
σθῇ τῶν ἐλπίδων. Καὶ τῷ ὄντι, ἐν καταστροφαιῖς σεισμῶν, ἐν
φιλανθρωπικοῖς ἐράνοις, ἐν ἐπιδημικαῖς νόσοις, πάντοτε τοῦ Ἀρι-
στοτέλους ἡ θεοῖα ἐξετείνετο ἐλευθέρως. Εἰς τὰς ἐπιμόνους αὐ-
τοῦ ἐνεργείας ὀφείλει ἡ Λευκάς καὶ τὴν σύστασιν τῶν δύο αὐ-
τῆς ζωτικωτάτων καταστημάτων, τοῦ τε Πρωτοδικίου καὶ τοῦ
Γυμνασίου. Διὰ τὰς γενναίας δὲ ταύτας πρὸς τὴν πατρίδα ἐκ-
δουλεύσεις οἱ συμπολίται του βαθεῖαν αἰσθανόμενοι τὴν εὐγνω-
μοσύνην, ἐθεώρουν καθήκον ν' ἀποδίδωσιν ἐκάστοτε τῷ ἀνδρὶ
τὰς ἐξοχωτέρας, ὧν εἶχον τιμὰς, νῦν μὲν ἐκλέγοντες αὐτὸν μέ-
λος εἰς τὰς ἐγχωρίους Ἐπιτροπὰς, νῦν δὲ πληρεξούσιον ἐν τῇ
ἐθνικῇ Συνελεύσει, αἰέποτε δὲ καὶ ἀπαραβάτως ἀντιπρόσωπον ἐν
τῇ βουλευτικῇ παλαίστρᾳ. Πᾶσα τῷ Ἀριστοτέλει ἀπονεμομένη
ἐξωθεν τιμὴ ὑπελαμβάνετο ὡς εὐδαλῆς τῆς πατρίδος στέφανος,
καὶ πᾶς πολιτικὸς ἢ ποιητικὸς θριαμβὸς του κατεμάγευε τὰς καρ-
διάς ὅλων. Ἐκ τούτου τὸ 1857, ὅτε τὸ πρῶτον ἐτέθη ἡ καλ-
πη τοῦ Ἀριστοτέλους ὡς βουλευτοῦ, ὁ λαὸς παράφορος κατη-
σπάζετο αὐτὴν ὡς χρῆμα τῆς πατρίδος πολύτιμον, καὶ ὡς οἰω-
νὸν μέλλοντος αἰσιωτέρον· τὸ δὲ 1872, ὅτε θαφροστεφῆς ἐπανήρ-
χετο ἐξ Ἀθηνῶν μετὰ τὴν ἀπαγγελίαν τοῦ φλογεροῦ Διευράμ-
βου του, ἅπασα ἡ Λευκάς, παρασκευασθεῖσα εἰς ὑποδοχὴν, εἶ-
χε μεταβληθῇ εἰς παράδεισον μυρσινῶν, καὶ οὐρανομήκης ἀψὶς
ἐφαίνετο ἀνεγειρμένη ἐν τῇ πλατείᾳ τῆς πόλεως, ἐφ' ἧς ἐμέλλε
νὰ τελεσθῇ ἡ ἀπονομὴ χρυσοῦ ἀριστείου μετ' ἐπιγραφῆς—Τῷ
ἐθνικῷ ποιητῇ Ἀριστοτέλει Βαλαωρίτῃ ἡ
Λευκάς σεμνυνομένη—(1)· ἐνὶ λόγῳ ὁ Ἀριστο-

τέλης ἦν ἐν τῇ μικρᾷ πατρίδι τοῦ ὅ, τι ἐπίζηλον, ὅ, τι προσφι-
λές, ὅ, τι ἀξιολάτρευτον.

Ἄλλ' ὁ βίος τοῦ ἀνδρός, ὅσον ἐνδοξος καὶ ἂν ὑπῆρξε, δὲν
ὑπῆρξεν ὁμως καὶ εὐτυχής. Ἡ αὐαίσθητος αὐτοῦ καρδιά, εὐ-
ρίσκουσα πάντοτε τὴν τροφήν της εἰς τὴν ἀγάπην καὶ τὴν φι-
λοστοργίαν, δὲν ἠδυνήθη ν' ἀνθέξῃ εἰς τὰς σκληράς τοῦ οἴκο-
γενειακοῦ βίου δοκιμασίας· ὑπέκυψε καὶ αὕτη θύμα εἰς τὴν
σιδηρὰν μαστίγα τῆς εἰμαρμένης! Ὁ ἐν βραχυτάτῳ διαστήμα-
τι ἐπισυμβὰς θάνατος πατρὸς καὶ μητρὸς, προπάντων δὲ ἡ ὀδυ-
νηρὰ ἀποστέρησις τοῦ πρώτου καρποῦ τῆς συζυγικῆς ἀγάπης,
τῆς τρυφῆς αὐτοῦ Μαρίας (τὸ 1836), κατεμάρανον τὰ ρό-
δα τῆς νεότητός του, καὶ κατεσκίασαν τὴν περὶ αὐτὸν αἴγλην.
Τὸ κρύφιον ἄλγος τῆς τετραυματισμένης καρδιάς του δὲν ἔ-
παυε καταδιβρώσκον αὐτὸν ἐπὶ πολλὰ ἔτη—«Οἱ χρόνοι (ἐγγρά-
»φεν ὁ ἴδιος πρὸς τὸν πενθερόν του, τὸ 1837), οἱ χρόνοι πα-
»ρέρχονται, καὶ ὁ θάνατος ἐχάραξεν ἤδη ἐπὶ τοῦ μετώπου μου
»τὰς πρώτας τοῦ ρυτίδας. Ἦρπασεν ἀνιλεῶς ἀπὸ τῶν χειλέ-
»ων μου τὸ πρῶτον ἄνθος τῆς ἀγάπης μου! . . . Αἰσθάνομαι
»ἀκόμη ἐπὶ τῆς καρδιάς μου ὅλον τὸ θάρος τοῦ χρώματος, τὸ
»ὅποιον ἔρριψα ἐπὶ τῆς Μαρίας μου! Εἰς τρεῖς μῆνας ἔθαψα
»τὴν μητέρα μου καὶ τὸν πατέρα μου! . . . Ἐμεινα ὄρα-
»νός! . . . Αἱ ἐπανειλημμέναι αὐταὶ καταστροφαὶ μ' ἐπλή-
»γωσαν καιρίως. Ἐστέναξα ἐκ βάθους καρδιάς μου ἡμέραν καὶ
»νύκτα. Ἐξήντησα τὰς δυνάμεις μου. Ἠσθανόμην τὴν χεῖ-
»ρα τοῦ θανάτου σφραγίζουσιν τὰ βλέφαρά μου . . . Αἱ εὐ-
»χαί σου, τὰ δάκρυά σου, ἀλλὰ ἱερώτερα δάκρυα, μ' ἔσωσαν
»ἀπὸ τοῦ ὀλέθρου—»(1).

Τοιαύτη ἐν ὀλίγοις ὑπῆρξεν ἡ ἐν τῇ μικρᾷ Λευκαδί κοινω-
νικὴ τοῦ Ἀριστοτέλους θέσις, καὶ τοιαῦται αὐτῆς αἱ πικραὶ πε-
ριπέτειαι. Ἐντεῦθεν διδασκόμεθα φοβεράν ἄμα καὶ ἀναμφι-ε-

κτον ἀλήθειαν, ὅτι ὁ ἐπὶ κηρος τῶν θνητῶν βίος, ὅση καὶ ἂν ἐνι-
σχύνται διὰ τοῦ πλούτου, ὅση καὶ ἂν λαμπρύνηται διὰ τῆς
ἐπιστήμης, ὅση καὶ ἂν ὑψοῦται διὰ τῆς δόξης, εἶναι ἀδύνα-
τον νὰ ὑπεκφυῇ τὰ δῆγματα τοῦ ἐν ταῖς μυχοῖς αὐτοῦ ἀ-
κοιμήτου σκώληκος, τοῦ ἀπομυζῶντος τὴν ἱκμάδα τῆς ζωῆς, καὶ
ἐπισπεύδοντος τὴν καταστροφήν της.

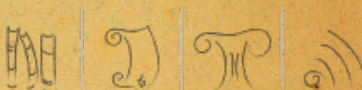
§ 4'.

Ἄλλ' ὅση σιδήρεια καὶ ἂν ὑποτεθῶσι τὰ βέλη τῆς σκλη-
ρᾶς εἰμαρμένης, οὐδέποτε ἐδόθη αὐτῇ νὰ καταστρέφῃ κατὰ
βούλησιν καὶ τὰς μεγαλοφυεῖς ἐκείνας ὑπάρξεις, τὰς ὁποίας εὐ-
δοκία τοῦ Ὑψίστου ἀποστέλλει ἐνίοτε ὁ οὐρανὸς πρὸς ἐπιτέλε-
σιν ἀρρήτων βουλῶν, καὶ τῶν ὁποίων πατρίς ὠρίσθη, οὐχὶ ἡ
πυργηρὰ καὶ στενόχωρος ὁπῇ, εὐθα ἡ τυφλὴ τύχη ἤθελε ρίψει
αὐτοὺς, ἀλλὰ σύμπας ὁ τοῦ ἔθνους ὁρίζων, καὶ μετὰ τοῦ ἔθνους
σύμπασα ἡ οἰκουμένη—«ἀνδρῶν ἐπιφανῶν πᾶσα γῆ πατρίς.»—
Ἡ μεγάλη τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἰδέα. ὕψ' ἧς ἐναφορεῖτο ὁ δαιμόνιος
νοῦς τοῦ Ἀριστοτέλους, καὶ δι' ἧς, ὡς διὰ μαγικῆς ράβδου, πολ-
λάκις ἀπὸ τοῦ βουλευτικοῦ βήματος,

«Ἐξήστραπτε, ἐβρόντα, ξυνεκύκα τὴν Ἑλλάδα»

ἡ μεγαλουργός, λέγων, αὕτη ἰδέα, ἡ διαλαμπρύνουσα τὰς σε-
λίδας τῶν ὠραίων ποιημάτων του, ἀναδεικνύει αὐτὸν βεβαίως
ἄνδρα ἐκ τῶν ὀλίγων ἐκείνων, οἵτινες προσεῖλκυσαν τὸν θαν-
μασμόν τοῦ ἔθνους, καὶ προωρίσθησαν ν' ἀποτελέσωσι τὸν πυ-
ρῆνα τῆς Πανελληνίου ἐνότητος. Ὑπὲρ τῆς ἰδέας ταύτης, τῆς
ἐπὶ αἰῶνας παρηγορησάσης τοὺς ὑπὸ δουλείον ἡμᾶρ στενάζον-
τας ἀδελφοὺς μας, ὁ Ἀριστοτέλης οὐδέποτε ἀπηλύθη λόγῳ καὶ
ἔργῳ ἀγωνιζόμενος, ὅτε μὲν ἀναζωπυρῶν αὐτὴν διὰ πάσης ὑλι-
κῆς ἐνεργείας, ὅτε δὲ ἐμψυσῶν διὰ τῆς Μούσης του εἰς πᾶσαν
Ἑλληνικὴν καρδίαν. Ἐκ τούτου οὐδεμίᾳ ποτὲ ἠκούσθη ἔθνη-
κὴ κίνησις, οὐδεμίᾳ ποτὲ συνεκροτήθη ἔθνικὴ ἐταιρία, εἰς ἣν
οἱ Ἕλληες οὐκ ἦν συμμετέσχεν ὡς μέλος ἐπίσημον καὶ ἐνεργόν.

(1) Μνημοσ. ἐν ἀπερωτ. ἐπιστολῇ.

Τὸ 1834, ὅτε ἐν Ἡπείρῳ ἐδρόντησε τὸ πρῶτον ἀρματολικὸν πυροβόλον, ὁ Ἀριστοτέλης ἐμπλησθεὶς ὑπὸ ἐνθουσιασμοῦ ἀκρα-
τήτου, ἀνεπήδησε ταχὺς ἐπὶ τῶν κορυφῶν τοῦ γηραιοῦ Πίνδου
του, παρέχων χροῖμα ἐκ τῶν ἰδίων, καὶ ἐξοπλίζων μαχη-
τὰς Λευκαδίου· τὸ δὲ 1860, κατηχηθεὶς εἰς τὰ ἀπόρρητα τῶν
Ἀνατολικῶν κομητάτων ὑπὸ Θ. Κλαδᾶ, συνήργει ὑπὲρ τῆς ταυ-
τοχρόνου λύσεως τοῦ Ἀνατολικοῦ καὶ Ἰταλικοῦ ζητήματος. Ὅτε
δὲ (1861) ὁ ἐν Παρίσις Γεράρδος συνεβούλευε τὸν διαμελι-
σμὸν τῆς Τουρκίας, ἕτεροι δὲ τὴν συνένωσιν Σλάβων καὶ Ἑλ-
λῆνων πρὸς ἐκτείναν τὸν βαρβάρου ζυγοῦ, ὁ Ἀριστοτέλης δρατ-
τόμενος τῆς προσφύρου εὐκαιρίας ὑπὲρ τῆς ποθητῆς αὐτοῦ μεγά-
λης ἰδέας, δὲν ἔπαυε διατρέχων ὄρη καὶ θαλάσσας, νῦν μὲν εἰς
Μαυροβούνιον ἵνα μεταφέρῃ χρηματικὰς συνεισφοράς ὁμογενῶν
καὶ ξένων, νῦν δὲ εἰς Ἡπειρον καὶ Θεσσαλίαν ἵνα ἐξορμᾷ
τοὺς ἐκεῖ διὰ τῆς ὁμολογουμένης φλογερᾶς ρητορείας του (1). Ἀλλ'
ἔφθασε τέλος πάντων καὶ ἡ ποθητὴ ἡμέρα, καθ' ἣν, προτα-
θείσης (τὸ 1863) ἐν τῇ Ἰονίᾳ Βουλῇ τῆς πολυθυσίαντος Ἑνώ-
σεως, συνετάχθη καὶ συνυπεγράφη τὸ περὶ ταύτης ψήφισμα.
Τότε ὁ Ἀριστοτέλης ἠξιώθη τῆς ὑψηλῆς τιμῆς τοῦ νᾶ. κατα-
λεχθῇ μέλος τῆς Ἐπιτροπῆς, ἣτις ἐμελλε νὰ προσφέρῃ τῷ βα-
σιλεῖ Γεωργίῳ τὴν Κυριαρχίαν τῆς Ἑπτανήσου. Ἐν τῇ περι-
στάσει ταύτῃ, διαβὰς ἀπὸ Ζακύνθου, καὶ γοητευθεὶς ἀπὸ τὰς
ἐκεῖ ἐθνικὰς ἐπιδείξεις τοῦ περιστοιχοῦντος αὐτὸν λαοῦ, ἀπήγ-
γειλε τὴν συγκυνητικὴν ἐκείνην ὥδὴν του,

» Ἀνοίξε, μάννα μας γλυκεῖα, τὴν ἀφθαρτὴ καρδιά σου,
• Κῆ ἀγκάλιασέ τοι τὰ φτωχὰ, τὰ μαῦρα τὰ παιδιὰ σου » (2)

« Πάταγος (λέγει ἡ ἱστορία), πάταγος καὶ ἀλαλαγμοὶ καὶ χει-
» ροκροτήσεις κατεπλήρωσαν τὸν ἀέρα. Οἱ ἐνθουσιῶντες Ζακύν-
» θιοι κατησπάζοντο χεῖρας καὶ πόδας τοῦ ποιητοῦ, ἐκφράζον-

(1) Χιωτ. Ἰστ. Ἰον. Κρατ. Τόμ. Β'. σελ. 443, 446, 510.

(2) Μνημόσ. σ. 171. Ἐκδ. Ἀθ. 1908.

» τες οὕτως αἰσθήματα σεβασμοῦ καὶ εὐγνωμοσύνης. Περικαλ-
» λίστατα κοράσια ἔστεφαν τὴν κορυφὴν του μὲ ποιητικὴν δά-
» φνην. Ὡς μία ἀποθέωσις ποιητοῦ ἐφαίνετο ἡ ὁμήγυρις ἐκεῖ-
» νη !... » (1). Ἀλλ' οὐ σμικρὰς βοηθείας προσήνεγκεν ὁ
ἀνὴρ καὶ κατὰ τὴν μετ' ὀλέγον (τὸ 1867) ἐκτραγείσαν ἐν Κρήτῃ
αἱματηράν ἐπανάστασιν· τότε, καὶ ὡς ἄτομον, καὶ ὡς μέλος
τῶν ἐθνικῶν κομητάτων, οὐ μόνον γενναίως διεβίβαζεν ἐκεῖ χρη-
ματικὰς χορηγίας, ἀλλὰ καὶ μαχητὰς ἐξοπλίζων ἀπέστειλεν ἐν
δὲ τῇ Λευκάδι ἀναπετάσας τὰς πατρικὰς του ἀγκάλας, ὑπεδέ-
χετο φιλοστόργως τὰ θύματα τῆς μουσουλμανικῆς θηριωδίας.

Αἱ ἀλλεπάλληλοι ὁμως ἀποτυχίαι τῶν ἐθνικῶν τούτων κινη-
μάτων, ἀποδιδόμεναι προσπάντων εἰς τὴν ἀναλγησίαν τῆς Εὐ-
ρώπης, καὶ εἰς τὴν ὑπουλον αὐτῆς πολιτικῇ, ἐψύχραναν ἐν
Ἑλλάδι τὸ φρόνημα τῆς μεγάλης ἰδέας, καὶ ἐπὶ πολ-
λὰ ἔτη τὰ χρυσὰ ὄνειρα τοῦ Ἑλληνικοῦ μεγαλείου εἶχον ἀ-
ποχαιρετήσαι τὰς ἀκτὰς μας. Τότε καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ἀπηυδῆ-
κως, ἀπεσύρθη (τὸ 1869) τοῦ βουλευτικοῦ βήματος, καὶ ὑπη-
ρέτει τὴν πατρίδα ὅπως ἄλλως ἠδύνατο (2). οὐδέποτε ὁμως ἔ-
παυε τοῦ νὰ ἐξεγείρῃ, καὶ ἀνορθοῖ πάσαις δυνάμεσι τὸ πεπτο-
κὸς φρόνημα τῶν ὁμογενῶν, καὶ νὰ ἐμφυσᾷ πνεῦμα ζωῆς εἰς
τὴν ποθητὴν του μεγάλην ἰδέαν· διατοῦτο καὶ τὸ 1872, κατὰ
τὴν ἐξύμνησιν τοῦ ἐθνομάρτυρος Γρηγορίου ἀπαγγέλων τὸν φλο-
γερὸν Διθύραμβόν του, ἐπεσφράγισεν αὐτὸν διὰ τῆς ὥραιας ἐκεί-
νης στροφῆς·

(1) Χιωτ. Αὐτόθ. σ. 764.

(2) Ἵπηρεται δὲ τὴν πατρίδα οὐ μόνον διὰ λόγου καὶ με-
ρίμνης, ἀλλὰ καὶ διὰ γενναίων δωρεῶν καὶ συνεισφορῶν, ἐξ ὧν
δὲν πρέπει ν' ἀποσιωπηθῇ ἡ τὸ 1878, ἀποστολὴ τῆς πλου-
σιωτάτης βιβλιοθήκης (ἐκ 5,000 τόμων) τοῦ μακαρίτου πεν-
θεροῦ του Αἰμ. Τυπάλδου, πρὸς τὸν ἔφορον τῆς βιβλιοθήκης τῆς

»Κοιμάται κῆ θνεϊρεύεται . . . Καὶ τότε θὰ ξυπνήσῃ,
 »Όταρ' εἰς τὰ θάλασσαν, εἰς τὰ πέλαγα βροσιθήσῃ
 »Τὸ φοβερό μας κήρυγμα—Χτυπάτε, Πολεμάρχου,
 »Μὴ λησμονήτε τὸ σχοιρὶ, παιδιὰ, τοῦ Πατριάρχου.»

Τοιοῦτος ἐν ὀλίγοις ὑπῆρξεν ὁ βιογραφούμενος ἀνὴρ ἐν τῷ κοινωνικῷ καὶ πολιτικῷ αὐτοῦ σταδίῳ, ἀπ' ἐνὸς μὲν προσκτι- σάμενος τὴν ἀγάπην τῆς ἰδιαίτερας πατρίδος, καὶ τὸν θαυμα- σμὸν τοῦ Πανελληνίου, ἀπ' ἐτέρου δὲ ἀξιωθείς κατὰ καιροὺς καὶ οὐκ ὀλίγων βασιλικῶν τιμῶν, διότι ἐκοσμήθη μὲ τὸν σταυρὸν τῶν ταξιαρχῶν τοῦ σωτῆρος τῆς Ἑλλάδος, ἐγένετο ἀξιωματι- κὸς τοῦ Ἰταλικοῦ στέμματος, καὶ τοῦ Ἀγίου Μαυρικίου, ἔλαβε τὸ παράσημον ἀξιωματικοῦ τοῦ Δανεμβέργ τῆς Δανίας, ἔτυχεν ἐκείνου τῶν ταξιαρχῶν τοῦ Ἀγίου Βλαδимиρου τῆς Ρωσσίας, ἐ- κείνου τῆς Ὀλαυδίας κ. τ. λ.—Ἀλλὰ τοιοῦτος διατελὼν ἐν τῷ πρακτικῷ κόσμῳ, τίνα ἄραγε θέσιν κατέχευε καὶ ἐν τῷ κόσμῳ τῆς ἐπιστήμης;

§ Ε'.

Ἐπομεν προοιμιαζόμενοι, καὶ αὖτις ἐπαναλέγομεν, ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης ἦτο ποιητής, καὶ ποιητής οὐχὶ ἐκ διδασκαλίας, ἀλλ' ἐκ κοιλίας μητρός. Τὴν ἀλήθειαν ταύτην οὐ μόνον τὰ ἔργα αὐ- τοῦ διατρανοῦσιν, ἀλλὰ καὶ σοφῶν ἀνδρῶν γινώμαι ἐπισφρα- γίζουσι. Ταύτας εὐκόλως οἱ βουλούμενοι δύνανται νὰ γνωρίσω- σι διερχόμενοι τὰ περιοδικὰ τῆς Εὐρώπης, ὡς εἶναι ἡ Ἐπι- θεώρησις τῶν δύο Κόσμων, ἡ Φλωρεντίνη Ἀνθολογία, τὸ Ἀ- θῆναιον τῆς Βενετίας καὶ ἄλλα. Διάσημοι κριτικοί, οἷος ὁ Θω- μαζέος, ὁ Καντοῦς, ὁ Βράνδος, ἡ Δόρα Ἰστρία ἐξαίρουσι θαυ- μασιῶς τὰ ἔργα τοῦ ποιητοῦ μας. Ἡ μελαγχολικὴ αὖρα, τὴν ὁ- ποίαν ἀποπνέουσιν αἱ σελίδες τῶν Μυστήριων του, ἡ φυ- σικότης τῶν ἐκεῖ περιγραφόμενων χαρακτήρων, ἡ ἀφέλεια τῆς φρά- σεως, ἡ ἁρμονία τῶν στίχων ἀναδρασκουσι βεβαίως τὸν κά- λαμόν του ἀμίμητον. Ὁ Βάγιας κατέχευε ἐν αὐτοῖς τὴν προ-
 21

τὴν θέσιν διὰ τε τὴν πλοκὴν τοῦ μύθου του, καὶ τὴν φρυκώδη εἰκόνα τοῦ βρυκόλακα. Τὸ ποιητικὸν τοῦτο ἀνθύλλιον ἡξιώθη τιμῶν, ὅσων οὐδὲν ἕτερον μετεφράσθη ὑπὸ τοῦ σοφοῦ Θωμαζέου, ἐσχολιάσθη παρ' αὐτοῦ διὰ σειρὰς σπουδαιοτάτων ἁρθρῶν ἐν τῷ *Diritto di Torino*, καὶ εἶτα ἐν τῷ αὐτοῦ *Dizionario Estetic*, συμπαρεβλήθη πρὸς τὸ 31^{ον} ἄσμα τῆς κο- λάσεως τοῦ Δάντου, ἔτυχε δευτέρας ἄλλης μεταφράσεως ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ *Pier-Martini*, ἐτέρας Ἀγγλικῆς ὑπὸ *Herbert* ἐν τῷ *Saturday Review* κτλ. Ἀλλὰ τὴν λαμπράν ταύτην φή- μιν τοῦ ποιητοῦ μας λαμπροτέραν ἔτι ἀνέδειξαν αἱ μετ' ὀλί- γον ἀναφανεῖσαι τραγικώταται σελίδες τῆς Κυρὰ—Φροσύ- νης· ἐν αὐταῖς ὁ ποιητής συγκερὰ θαυμασιῶς τὴν θηριωδίαν τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ μετὰ τῶν ἐρωτικῶν ἐπαισοδίων τοῦ Μουχάρρη, δι- δὼν οὕτως εἰς τὸ ἔργον του πλοκὴν καὶ ποικιλίαν. Διαιρεῖ αὐτὸ εἰς τέσσαρα ἄσματα, τὸ Μυστήριον, τὴν Μετά- νοιαν, τὴν Ἡμέραν τῆς Κρίσεως, καὶ τὴν Λι- τανείαν· ἐν ἐκάστῳ τούτων διαφαίνονται εἰκόνες γραφικώ- τатаι, καὶ διεγείρονται πάθη σφοδρότατα. Ἐν τῷ πρώτῳ φλέ- γει τὴν καρδίαν τοῦ Ἀλῆ ἔρωσις ἀκατάσχετος, ὅσον καὶ κτηνώ- δης, ἐν τῷ δευτέρῳ ἀγνίζει τὴν ψυχὴν τῆς Φροσύνης πίστις θερ- μὴ, ὅσον καὶ ἀδιάσειστος, ἐν τῷ τρίτῳ ἐξάπτεται ἡ λύσσα τοῦ τυράννου πρὸς τὴν ἐκδίκησιν, ἐν δὲ τῷ τελευταίῳ κρατύνεται ἡ ἀπόφασις τῆς ἡρωίδος πρὸς τὸ μαρτύριον. Ἡ ἀντίθεσις τῶν χα- ρακτήρων, ἡ διαμάχη τῶν πασῶν, ἡ ἐναντιοφάνεια τῶν εἰκό- νων διεξάγονται καὶ οἰκονομοῦνται θαυμασιώτατα διατοῦτο ἡ Κυρὰ-Φροσύνη δικαίως ἐθεωρήθη ὡς ἐν τῶν περικαλλεστέρων ἀν- θῶν τοῦ Παρνασσοῦ μας, ἐστεφανώθη μετὰ πολλῶν ἐπαί- νων, καὶ ἐμελοδραματουργήθη Ἰταλιστὴ (1). Μετὰ ταύτην εἶδε τὸ φῶς ὁ ἀγγελομορφος Διάκος, τὸ γενναῖον παλληκάρι τῶν Θερμοπυλῶν, τὸ ἰδανικὸν ἐκμαγεῖον τοῦ μεσαιωνικοῦ ἄρματος.

(1) Κλειὸν Ἀρ. 872.—Χιώτ. Ἐν βλέμμα εἰς τὰ κατα-
 22

λισμοῦ, ἐν τῷ ἀτόμῳ τοῦ ὁποῦ καταπτρίζεται ὁ ἅγιος τοῦ χρίσ-
τιανισμοῦ ἡρώϊσμός, — ὁ ἡρώϊσμός ἐκεῖνος, ὅστις δὲν ἐξαγνίζε-
ται, εἰμὴ εἰς τὴν κολυμβήθραν τοῦ μαρτυρίου, — ὁ ἡρώϊσμός ἐ-
κεῖνος, ὅστις καταβάλλεται μὲν, ἀλλ' οὐδέποτε νικᾶται. Ἡ ἀή-
τητος τοῦ Σταυροῦ δύναμις ἐξοπλίζει τὸν Διάκον μὲ τὸν πνευ-
ματικὸν τῆς Πίστεως θώρακα, τὸν καδιστὰ λεοντόκαρδον εἰς τὰς
μάχας, ἀπτόητον εἰς τοὺς κινδύνους, ἀτρόμητον εἰς τὸ μαρτύ-
ριον τῆς σούδας καὶ τῆς πυρᾶς. Ἡ μάχη τῆς Ἀλαμάνας, ἡ
ζώγρησις τοῦ χριστιανοῦ ἡρώος καὶ ὁ μαρτυρικὸς αὐτοῦ θά-
νατος, ἰδοὺ τὸ ἀντικείμενον τῆς λαμπρᾶς ταύτης Ἐποποιίας,
ἧτις μὲ νέας ἔσχατος δάφνας τὴν κορυφὴν τοῦ ποιητοῦ μας (1).

Ἀλλ' ἡ τῶν ἔργων τούτων ὑψηλὴ ἀξία δὲν ὀφείλεται κυρίως
εἰς τὰ πνευματικὰ τοῦ ποιητοῦ πλεονεκτήματα, ὅσον εἰς τὸν
ἐνσαρκωμένον ἑλληνισμὸν του, ἐξ οὗ ἡ φαντασία λαμβάνουσα τὰς
ἐμπνεύσεις τῆς ἀνεπτεροῦτο εἰς τὴν ἰδανικότητα. Ἐντεῦθεν κα-
τάρθωσεν αὐτὸς νὰ φιλοτεχνήσῃ τὸν ἰδιάζοντα ἐκεῖνον χαρα-
κτῆρα τῆς ποιήσεώς του, ὅστις ἀμείγρως πάντως ξενικοῦ στοιχείου,
δικαιῶς προσαγορεύεται Ἐθνικὸς. Δι' αὐτοῦ ἀνεδείχθη
ὑπὲρ πάντας τοὺς ποιητὰς ὁ δημοφιλέστατος, δι' αὐτοῦ τὰ ἄ-
σματά του ἀντηχοῦσι χαρμόσυνα εἰς πᾶσαν Ἑλληνικὴν γω-
νίαν, ποῦ μὲν ἐξορμῶντα τὴν ἀρημάνειον νεολαίαν, ποῦ δὲ ἐξ-
άπτουντα τὴν ἐρωτόληπτον καρδίαν, ποῦ δὲ ἐνθουσιῶντα τὸν
ὀρεσιβιον κλέφτην, — δι' αὐτοῦ τέλος πάντων ἡξιώθη καὶ νὰ ὀ-
νομασθῇ Ἐθνικὸς ποιητὴς, καὶ ὡς τοιοῦτος νὰ προσ-
κληθῇ ἐν Ἀθήναις τὸ 1872, ἵνα προσαγορεύσῃ τὸν ἀνδριάντα
τοῦ ἐθνομάρτυρος Γρηγορίου. Πρὸς τὸν σκοπὸν τούτου ἐξῆλ-
θὼν τὸν φλογερὸν ἐκεῖνον Διθύραμβόν του, ὅστις εἶναι τὸ
ωδέστερον θυμίαμα, ὅπερ ἡ ἐθνικὴ εὐγνωμοσύνη ἠδύνατο
προσφέρει εἰς τοὺς πόδας τοῦ αἰοιδίμου Πατριάρχου, καθώς
ἡ ποιητικωτέρα ἐκτύπωσις τῶν μεγάλων ιδεῶν καὶ αἰσθημά-

(1) Καλλίστην τοῦ Διακόνου ἀνάλυσιν ἐδημοσίευσεν ὁ φίλος μας
Π. Χιώτης τὸ 1867, ἐν Ἀγανίππῃ τῆς Ζακύνθου, φυλλ. 7.

των, ἅτινα εἰς τὰς ἑλληνικὰς ψυχὰς ἠδύνατο νὰ ἐμπνεύσῃ ἡ ἱε-
ρὰ μνήμη τοῦ πρωτομάρτυρος. Τὸ ὡραῖον τοῦτο ἄνθος τῆς δη-
μοτικῆς μας Μούσης οὐ μόνον ἀνείλυθη ὑπὸ πολλῶν καλλιλο-
γικῶς, ἀλλὰ καὶ παντοίων μεταφράσεων ἡξιώθη. Ἰταλικῆς μὲν
παρὰ τῆς ποιητρίας Ἀγγελικῆς Πάλη, Λατινικῆς δὲ παρ' ἡμῶν,
Γερμανικῆς δὲ παρὰ τοῦ Ἀ. Μαναράκη κ. τ. λ. Ἐν αὐτῷ ὁ ποι-
ητὴς παρίσταται ἀναπλῶν τὰ ἐκπληκτικὰ θαύματα τοῦ ἐνδό-
ξου μαρτυρίου. — Εἰς τὸ ἄκουσμα τοῦ φοβεροῦ ἀντιλόου,

• . . . . . Χτυπάτε, Πολεμάρχοι !

• Ἀπ' ἄκρη ἔς ἄκρ' ὁ χαλασμός... κρεμοῦν τὸν Πατριάρχη !

ὁ Μωρητᾶς, ὡς γίγας, ἀναστήλονται πρῶτος, ἡ Ρούμελη τὸν
ἀκολουθεῖ μουγγρίζουσα, τὰ Καλάβρυτα φρυάττουσι, τὸ Ζητού-
νιον καπνοβολεῖ, ἡ ἀνυπότακτος Μάνη ἐξαγριοῦται, τὸ ἀνυπό-
μονον Σοῦλι ἐρημοῦται, τὸ ἡρώϊκόν Μισολόγγι ἐνταφιάζεται . . .
πανταχοῦ ἐρήμωσις, φρίκη, ἀπελπισία ! . . . πανταχοῦ κόκκαλα,
τρίμματα, στάχτη ! . . . Καὶ ὅμως . . .

« Μ' αὐτὰ, μ' αὐτὰ τὰ κόκκαλα, τὰ τρίμματα, τὴ στάχτη,

» Ἐχτίσαμε, πατέρα μου, τὴ φτωχικὴ ἢ φωλὴ μας ! »

Τοιοῦτος ἐν ὀλίγοις εἶναι καὶ ὁ φλογερὸς τοῦ ποιητοῦ μας Διθύ-
ραμβος, ὅστις ἐν τῇ ἀπαγγελίᾳ του συνεκίνησεν ὀλοκλήρων χι-
λιάδων καρδίας, καὶ ἀπέσπασε χαρὰς καὶ θλίψεως ἄφθονα
δάκρυα.

Ἡ κληρονομία, ἣν ὁ ποιητὴς κατέλειπε εἰς τὸ ἔθνος εἶναι τὰ
ἀθάνατα αὐτοῦ ἔργα, καταλεγόμενα ὡς ἑπεται.

α. Ἐκδεδομένα.

1. Στιχοεργήματα. Κερκ. 1845, εἶτα Ἀθῆν. 1847.

2. Μνημόσυνα. Κερκ. 1857, εἶτα μετὰ ἐτέρων ἀνεκδότων
Ἀθῆν. 1868.

3. Κυρὰ Φροσύνη, καὶ Σήμαντρον. Κερκ. 1859, εἶτα Ἀθῆν. 1868.

ΙΑΚΩΒΑΚΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

- β'. Ἀνέκδοτα.

- Πολλά τῶν ἀσμάτων τοῦ ποιητοῦ ἐμειλοποιήθησαν ὑπὸ δια-
φόρων, μάλιστα ὑπὸ τοῦ κ. Γ. Λαμπύρη, ὡς εἶναι ὁ Διθύραμ-
βος, ὁ Θούριος τῆς Πανεπιστημιακῆς φάλαγγος, ὁ Ρεμβασμός,
τὸ Νανάρισμα, ἡ Φροσύνη καὶ ἄλλα.

§ $\Sigma T'$.

ἀλλ' οὐκ ἐλθόντες πρὸς τὴν

(1) Κυρά Φροσ. ἐν Προλεγ. ιά. εκδ. Ἀθῆν. 1868
(2) Δελτ. Ἐστίας, Ἀριθ. 136.

(2) Δελτ. Ἐστίας, Ἀριθ. 136.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ
ΣΥΛΛΟΓΗ Π. ΠΑΤΡΙΚΙΟΥ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
42.52.49.0014

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΘΟΥΡΙΟΥ